

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931-8\(37\)-99-114](https://doi.org/10.32405/2522-9931-8(37)-99-114)
УДК 159.99

Сухенко Яна Валеріївна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7440-2537>
suhenko333@gmail.com

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ТИПОЛОГІЯ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми особистісного потенціалу в контексті вивчення підходів до проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника. З позицій діяльнісно-смыслового підходу та екзистенційної психології розглянуто компоненти, структурну організацію, можливості психодіагностичного вимірювання, оцінки та типологізації особистісного потенціалу як потенціалу саморегуляції. Встановлено, що особистісний потенціал розглядається як структурована цілісність, відображає особливості системної організації особистості та її складну архітектоніку, забезпечує психологічне благополуччя та ефективність діяльності в ситуаціях невизначеності, досягнення та тиску.

Його компонентами є оптимізм, життєстійкість, резильєнтність, особистісна автономія, самоефективність, копінг-стратегії, толерантність до невизначеності, контроль за діяльністю, рефлексивність та інші.

Результуючими змінними при оцінці особистісного потенціалу виступають факти біографії, результати виконання тестових задач, показники психологічного благополуччя, успішність в тих або інших сферах життєдіяльності. З'ясовано, що структура особистого в потенціалу розглядається в складі трьох підструктур: потенціалу самовизначення, потенціалу реалізації, потенціалу збереження, що виконують відповідні специфічні регуляторні функції в ситуаціях невизначеності, досягнення, зовнішнього тиску або загрози.

За допомогою теоретичного моделювання на основі трьох визначених підструктур та дворівневої оцінки кожної з них (низька, висока) описано 8 типів або профілів особистісного потенціалу педагогічного працівника.

Ключові слова: індивідуальна освітня траєкторія; особистісний потенціал; толерантність до невизначеності; життєстійкість; особистісна автономія; копінг-стратегії, суб'єктивне щастя, задоволеність життям.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Увага до проблеми особистісного потенціалу (ОП) педагогічних працівників набуває актуальності в контексті реалізації концепції освіти упродовж життя, ключових ідей реформування освітньої галузі України на всіх рівнях. В даній роботі вона розглядається як один з аспектів дослідження психологічних закономірностей проектування та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій (ІОТ) педагогічних працівників. В законі України «Про освіту» поняття «індивідуальна освітня траєкторія» формалізовано як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей та досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання [3]. Нормативно-правові засади для реалізації концепції освіти упродовж життя за індивідуальними освітніми траєкторіями також відображені у Законі України «Про загальну середню освіту» [2], в Концепції Нової української школи [5].

Освітня траєкторія людини упродовж життя є унікальною й варіативною: вона може бути керованою, прогнозованою, досяжною, або ж хаотичною, спонтанною, незадовільною, відповідною або не відповідною її сподіванням, очікуванням, цілям. Поглиблене вивчення індивідуально та соціально-психологічних детермінант, чинників, механізмів, закономірностей проектування та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій у даному контексті виявляється актуальним завданням. На попередніх етапах роботи ми дослідили міждисциплінарний та кроскультурний дискурси проблеми ІОТ, в ході психосемантичного експерименту уточнили структуру даного феномену, імпліцитно представлену в свідомості педагогічних працівників (керівників, вчителів, психологів, соціальних педагогів шкіл), розробили інструмент психологічної оцінки ІОТ, а також типологію ІОТ. Показали, що ІОТ є системою, потенційною до представлення в картографічному форматі в складі результативно-усвідомленого та емоційно-оціночного компонентів; внутрішніх і зовнішніх зв'язків; факторів і процесів, які визначають її існування та функціонування. У фокусі ж даної розвідки перебуває

особистісний потенціал як індикатор ефективності проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника, зокрема – зміст, структура особистісного потенціалу, операційні можливості його вимірювання, оцінки та класифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історико-методологічний аналіз ідеї потенціалу в науках про людину в діапазоні таких дефініцій як людський потенціал, особистісний потенціал, часткові потенціали, психологічний капітал здійснений Г. Іванченко, Д. Леонтєвим, О. Плотніковим [6]. Аналізу співвідношення термінів «потенціал», «потенціал особистості», «людський потенціал», дослідженню основних властивостей, видів, моделюванню структури потенціалу особистості присвячені роботи В. Міляєвої, І. Мурашко, В. Подшивалкіної [11], [12], [14]. Енергопотенціал людини досліджується в наукових розвідках С. Максименка [90], потенціал індивідуального буття – І. Манохи [10], потенціал самореалізації – М. Садової [15], вчинковий потенціал – Я. Кальба [4], творчий потенціал – М. Желтової [1].

Проблема власне особистісного потенціалу як потенціалу саморегуляції ґрунтовно вивчалася групою дослідників під керівництвом Д. Леонтєва. В якості складових даного феномену розглядаються: оптимізм (Т. Гордєєва), життєстійкість (О. Рассказова, Д. Леонтєв), особистісна автономія, мотиваційні системи та каузальні орієнтації (О. Дергачева, Д. Леонтєв), самоефективність (Т. Гордєєва), копінг-стратегії (О. Рассказова, Т. Гордєєва), толерантність до невизначеності (А. Гусев), контроль за діяльністю (І. Васильєв, О. Мітіна, С. Шапкін), рефлексивність (Д. Леонтєв, А. Аверіна), результуючі категорії «суб'єктивне щастя» та «задоволеність життям» (Д. Леонтєв, Є. Осін), а також досліджуються взаємозв'язки між даними компонентами [6]. Т. Титаренко розкриває психологічну природу особистісного потенціалу у взаємозв'язку з життєвими домаганнями людини [16]. П. Лушин досліджує динаміку особистісного потенціалу в контексті проблеми особистісних змінювань і посттравматичного росту [8]. Методологічні та методичні питання емпіричного дослідження особистісного потенціалу, проблема соціальної бажаності в дослідженнях особистісного потенціалу, генеза особистісного потенціалу при переході від дитинства до дорослості, роль особистісного потенціалу в академічних досягненнях розробляються Т. Гордєєвою, О. Калітієвською, Д. Леонтєвим, Є. Осіним [6].

Низка психологічних підходів безпосередньо зорієнтована на дослідження особливостей зв'язку між індивідуальною освітньою траєкторією та особистісним потенціалом: концепція особистісно зорієнтованого навчання І. Якиманської [17], концепція формування освітньої траєкторії особистості в системі безперервної освіти Т. Ломакіної [6],

дисертаційна робота О. Носової, присвячена вивченню психолого-педагогічних умов виявлення та підтримки індивідуальної освітньої траєкторії учня як шляху реалізації його особистісного потенціалу [13] та інші.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає в дослідженні компонентів, структурної організації особистісного потенціалу педагогічних працівників, визначенні психодіагностичних можливостей його вимірювання та оцінки, теоретичному моделюванні структурно-функціональної типології освітнього потенціалу педагогічних працівників.

Досягнення означеної мети передбачає виконання наступних **завдань**: аналіз компонентів, структурної організації особистісного потенціалу, підходів до його діагностики та оцінки; розроблення структурно-функціональної типології особистісного потенціалу педагогічних працівників.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Дослідження базується на засадничих ідеях культурно-історичного підходу (Л. Виготський), діяльнісного підходу (К. Абульханова-Славська, Л. Божович, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн), діяльнісно-сислового підходу (Д. Леонт'єв), екзистенційного підходу (В. Франкл, Р. Мей, Є. Мінковські), акмеологічного підходу (Б. Анан'єв, О. Бодальов, Т. Вострикова, В. Зазикін, Н. Кузьміна, В. Панок, Н. Побірченко, Н. Рибніков), генетико-моделюючого підходу (С. Максименко), екофасилітативного підходу (П. Лушин), соціально-психологічної теорії особистісного життєконструювання (Т. Титаренко), концепції особистісно зорієнтованої освіти (В. Рибалка, О. Рудоміно-Дусятська, І. Якиманська), концепції неперервної освіти (В. Андрущенко, В. Луговий, В. Олійник, Т. Ткач) та інших.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для визначення змісту, структури поняття «особистісний потенціал», релевантного блоку психодіагностичного інструментарію використано теоретичні методи: аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми, ретроспективний аналіз та синтез результатів наукових розвідок фахівців; класифікація та типологізація; структурно-функціональне моделювання, індукція та дедукція.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що підходи до розроблення проблеми особистісного потенціалу, реалізовані дослідницькою групою під керівництвом Д. Леонтьєва, кореспондується з нашою метою та завданнями, тому проаналізуємо їх більш докладно.

Вирішення проблеми особистісного потенціалу Д. Леонтьєв вбачає в царині екзистенційної психології з опорою на культурно-історичну психологію, на розуміння Л. Виготським сутнісної психологічної характеристики особистості як оволодіння власною поведінкою через її опосередкування, а власне особистості – як найбільш інтегральної вищої психічної функції, основною характеристикою якої є довільність. Поняття «особистісний потенціал» дослідник використовує для позначення «власне особистісного в особистості» та акцентує увагу на тому, що «...розуміння особистісного потенціалу не як набору рис, а як потенціалу саморегуляції, заснованого на нетрадиційних за своєю природою й онтологією особистісних змінних, дозволяє якоюсь мірою виділити цей напрямок досліджень в загальному потоці» [6, с. 309]. Феноменологічно близькими поняттями він вважає такі: воля, сила Его, внутрішня опора, локус контролю, орієнтація на дію, резильєнтність, життєстійкість, а суттєву відмінність описує наступним чином: «Коли ми говоримо про особистісний потенціал, мова йде не стільки про базові особистісні риси або установки, скільки про особливості системної організації особистості в цілому, про складну її архітектуру, засновану на складній схемі опосередкування» [6, с. 23].

З позицій діяльно-смыслового підходу особистісний потенціал розуміється як інтегральна характеристика рівня особистісної зрілості, а формою його прояву є феномен самодетермінації, що розуміється як «здійснення діяльності у відносній свободі від заданих умов цієї діяльності – як зовнішніх, так і внутрішніх умов, під якими розуміються біологічні, зокрема тілесні, передумови, а також потреби, характер і інші стійкі психологічні структури» [6, с. 23]. Найбільш повно зміст особистісного потенціалу розкривається в такому його визначенні: «Особистісний потенціал як ціле, що являє собою неспецифічну систему стійких, але таких, які піддаються цілеспрямованому розвитку та зміні властивостей особистості, що дозволяє їй витримувати виникаючі в процесі переходу до нової ідентичності кризові прояви, зумовлені невизначеністю смислових засад свого існування індивідуально-психологічних характеристик, пов'язану з успішністю діяльності в ситуаціях невизначеності, досягнення та тиску, релевантну завданням вибору та здійснення діяльності в умовах, що змінюються» [6, с. 301].

У статті ми не фокусуємося на поглибленому аналізі складових компонентів особистісного потенціалу, проте, в контексті розроблення структурно-функціональної його типології коротко схарактеризуємо їх зміст, роль та місце в особистісному потенціалі, зазначимо інструменти вимірювання, що гарно зарекомендували себе та активно використовуються в сучасних дослідженнях.

Оптимізм визначається Т.Гордєєвою як вміння конструктивно (оптимістично) мислити і позитивно оцінювати своє майбутнє, як комплексне утворення, що впливає на вміння цілеспрямовано діяти в зовнішньому світі, реалізовувати задумане та протистояти впливу важких життєвих обставин, зберігаючи психологічне благополуччя [6, с.101]. Поширеним інструментом його діагностики є «Тест диспозиційного оптимізму», (М.Шейер і Ч.Карвер, адаптована Т.Гордєєвою, О.Сычевим, Є.Осіним), опитувальник оптимістичного атрибутивного стилю, що дозволяє аналізувати специфіку роздумів людини в різних життєвих ситуаціях (М.Селігман, К.Петерсон, Л.Абрамсон).

Життєстійкість як психологічне поняття введене С.Кобейза та С.Мадді, позначає систему переконань про себе, світ, відносини з ним, розглядається як один з центральних компонентів особистісного потенціалу. Роль життєстійкості в саморегуляції діяльності є значущою на етапі планування та в ситуаціях невдач. Забезпечується наступними механізмами: зміна оцінки ситуації, вибір копінг-стратегій, життєстійкі практики. Цілісний конструкт включає три компонента: *залученість* – переконаність, що включеність в події дає максимальний шанс знайти важливе й цікаве для особистості; *контроль* – переконаність, що боротьба дозволяє вплинути на результат подій, на противагу відчуттю власної безпорадності; прийняття ризику або *виклик* – переконаність, що все, що відбувається сприяє розвитку за рахунок отриманих з досвіду знань. Життєстійкість і кожен з її компонентів перешкоджає виникненню внутрішньої напруги в стресових ситуаціях за рахунок стійкого подолання стресів і сприйняття їх як менш значущих. *Резильєнтність* – стійкість або пружність відрізняється від життєстійкості тим, що співвідноситься з поведінковими реакціями та скоріше є наслідком життєстійкості як особистісної диспозиції. Одним з найбільш популярних і результативних інструментів діагностики є «Тест життєстійкості» (С.Мадді, адаптація Д.Леонтьєв, О.Рассказова) [6, с.135–139].

Особистісна автономія в сучасній психології розглядається в контексті проблеми суб'єктності, є ключовою ланкою особистісного розвитку, задає його спрямованість та розуміється як «...прояви, в поведінці, свідомості, почуттях та думках людини, що обумовлені суто його особистісними спонуканнями та рішеннями, а не ситуативними

факторами, соціальними вимогами або інтроєкованими правилами» [6, с.158]. Має статус одного з головних компонентів особистісного потенціалу, оскільки саморегуляція, що виходить за межі адаптації до зовнішніх вимог, а у вищому своєму прояві – самоорганізація, може базуватися лише на автономній каузальності. При цьому, адаптацію до зовнішніх критеріїв особистісна автономія робить більш ефективною. Тобто, інтеграцією зовнішньої та внутрішньої каузальної орієнтації визначається оптимальна структура саморегуляції життєдіяльності особистості [6, с.176]. Прояви особистісної автономії відносяться до екзистенціального рівня аналізу особистості або рівня *самодетермінації*, що за визначенням Е. Десі відображає «гнучкість і здатність вибирати серед багатьох варіантів (способів) поведінки, а також діяти в таких ситуаціях, де існує тільки один варіант поведінки» [19, с. 6]. Вимірювання особистісної автономії здійснюється за опитувальником каузальних орієнтацій (Е. Десі, Р. Райан, адаптація О. Дергачової, Л. Дорфмана, Д. Леонтьєва).

Самоефективність як віра у власну ефективність є важливою складовою особистісного потенціалу, оскільки від уявлень людей про свої здібності бути успішними в тій чи іншій діяльності залежить те, як вони реагують на успіхи та невдачі. Якщо життєстійкість є загальною диспозицією, то самоефективність співвідноситься з конкретною діяльністю. Особливості вимірювання самоефективності в інтелектуальній діяльності, як показано Д. Коллінс, визначаються тим, що досягнення суб'єкта в ній зумовлені не лише рівнем здібностей, але й уявленнями про них; при цьому останні не є простим відображенням перших, а вносять свій незалежний внесок в успішність діяльності [18].

Поняття копінг-стратегії введено Р. Лазарусом і С. Фолкманом в транзактний моделі стресу. Згідно з нею – стрес і пережиті емоції є результатом взаємодії середовищних процесів і людини. Зазвичай копінг тлумачать як довільні і свідомі дії, хоча інколи відносять до нього всі прояви регуляції емоційного стану, включаючи й мимовільні процеси, обумовлені відмінностями в темпераменті та звичній поведінці. Копінг-стратегії розглядаються як предиктор психологічного благополуччя, здоров'я і успішності діяльності. В структурі особистісного потенціалу копінг-стратегії розглядаються як фактор забезпечення окремих етапів саморегуляції: «Копінг-стратегії є своєрідним медіатором, через який глибинні психологічні конструкти забезпечують саморегуляцію поведінки у стресовій ситуації. Цим визначається їх зв'язок, з одного боку, з компонентами особистісного потенціалу і, з іншого боку, з різними аспектами ситуації і її когнітивною оцінкою» [6, с. 213].

Толерантність до невизначеності А. Гусев визначає як властивість особистості, що дозволяє їй витримувати кризові прояви, що зумовлені невизначеністю смислових основ свого існування та виникають в процесі переходу до нової ідентичності [6, с. 240]. Для вимірювання різних складових толерантності до невизначеності та інтегральної її оцінки використовують шкалу Баднера (адаптація Г. Солдатовой), методику Маклейна MSTAT-I (адаптація Є. Луковицького), новий опитувальник толерантності до невизначеності (Г. Солдатова).

Контроль за діяльністю – більш широке поняття ніж вольова регуляція, включає та описує не тільки вольову регуляцію за типом пригнічення конкуруючих тенденцій дії, але і всю сукупність процесів, які опосередковують реалізацію наміру, досягнення цілі та забезпечуються різними психічними функціями на несвідомому рівні або на рівні свідомих стратегій: мотиваційний контроль, контроль уваги, перцептивний контроль, емоційний контроль, контроль невдач, контроль кодування та оперативна пам'ять, поведінковий контроль [6, с. 246].

Рефлексивність – є здатністю «дивитися на себе з іншого боку», індивідуальна характеристика особистості, що «...глибоко пов'язана з особистісним потенціалом як потенціалом саморегуляції, перш за все з потенціалом самовизначення. Але цей зв'язок має складний нелінійний характер – з-поміж усіх складових особистісного потенціалу рефлексивність включена в нього найбільш непрямым шляхом [6, с. 280].

Задоволеність життям та суб'єктивну оцінку загального переживання щастя розглядають в якості результуючих змінних особистісного потенціалу та вимірюють за допомогою шкали задоволеності життям (адаптація Д. Леонт'євим, Є. Осінім методики «Satisfaction with Life Scale» (SWLS) Е. Дінера та ін.), шкали загальної суб'єктивної оцінки щастя (адаптація Д. Леонт'євим, Є. Осінім методики «Subjective Happiness Scale» С. Любомирського, Г. Леппера).

Отже, схарактеризовані психологічні категорії є найвагомішими змінними в структурі особистісного потенціалу (при цьому є й інші, про які ми не згадуємо, оскільки їх роль та «вага» в особистісному потенціалі лише вивчається). Проте, задача полягає не тільки й не стільки у вивчення кожної з них окремо, скільки в розумінні структурної організації та функціонування особистісного потенціалу як цілісності, що має складний характер взаємозв'язків й не описується простою сумою окремих складових. Компоненти утворюють та характеризують три підструктури особистісного потенціалу, кожна з яких виконує специфічну функцію саморегуляції відповідно до специфіки поточної ситуації:

- потенціал самовизначення – пов'язаний зі змінними, що співвідносяться з успішністю самовизначення в просторі можливостей та вибору мети для подальшої реалізації. Активізується, розкривається та реалізується в ситуаціях невизначеності, що вимагають від суб'єкта визначитися по відношенню до них, поставити собі цілі та намітити орієнтири їх досягнення. Функція саморегуляції проявляється тут як функція самовизначення, орієнтації; виконує завдання розширення спектру можливостей дії, максимізації потенційних смислів, які може нести в собі ситуація, і самовизначення по відношенню до них, забезпечує побудову відповідального вибору на основі відкритості до спектру альтернатив, можливість відмовлятися від мети, що втратила сенс і гнучко перемикається з на іншу;

- потенціал реалізації – пов'язаний зі змінними, що співвідносяться з організацією цілеспрямованої діяльності, в ситуаціях досягнення. Реалізується в ситуаціях реалізації поставленої або заданої ззовні мети відповідно до визначених критеріїв. Функція саморегуляції проявляється як функція реалізації, що долає невизначеність звужує спектр можливостей через вибір і перехід до реалізації, досягнення мети шляхом цілеспрямованій діяльності. З особистих змінних з цією функцією співвідносяться ті, які пов'язані з організацією цілеспрямованої діяльності;

- потенціал збереження – пов'язаний зі змінними, що співвідносяться зі збереженням стійкості та цілісності на тлі несприятливих або ворожих обставин. Реалізується в ситуаціях зовнішнього тиску чи загрози, що змушують суб'єкта вирішувати завдання збереження себе як особистості, свого життєвого світу, своїх цінностей, цілей і планів. Функція саморегуляції проявляється як функція збереження і не в ситуації реалізації цілеспрямованої активності, а в ситуації протистояння несприятливим, травматичним подіям, забезпечує гнучке подолання деформуючих впливів, примушує індивіда до зміни своїх дій в світі, при збереженні смислових орієнтацій і базових структур особистості. З особистих змінних з цією функцією співвідносяться ті, які пов'язані зі збереженням стійкості та цілісності на тлі несприятливих обставин [6].

За наявності трьох структурних компонентів (потенціали самовизначення (СМ), реалізації (РЗ), збереження (ЗБ)) і традиційної оцінки кожного з них як низького, середнього або високого, можна описати всі ймовірні типи/профілі особистісного потенціалу. У статті обмежимося представленням структурно-функціональної типології особистісного потенціалу, що включає 8 типів у діапазоні дворівневої оцінки кожного структурного компоненту – «низький» (н) та «високий» (в).

Перший тип «СМн-РЗн-ЗБн»: потенціал самовизначення низький, реалізації – низький, збереження – низький. Така структура притаманна

людині, що в ситуації невизначеності легко губиться, втрачає орієнтири, вибір її обтяжує, цілі та сенси видаються туманними, малозрозумілими. І навіть, якщо їй вдалося визначитись, «відчути землю під ногами» та опинитися в сприятливих умовах, вона не має особистісного ресурсу для реалізації наміченого, не говорячи вже про ситуації, які потребують опору, стійкості задля збереження себе як особистості, свого життєвого світу, своїх цінностей, цілей і планів. Метафорично кажучи, наявний особистісний потенціал дозволяє їй лише плисти за течією життя...

Другий тип «СМн-РЗн-ЗБв»: потенціал самовизначення низький, реалізації – низький, збереження – високий. Цікавий профіль – наче й розгубитися по життю легше, ніж зорієнтуватися, й усвідомити власні цінності та пріоритети не просто, навіть і означені іншими орієнтири, цінності, до яких лише простягни руку й візьми – не піддаються. Проте, все змінюється в ситуації кризи, тиску, шантажу – з'являється пружність, стійкість і вдається тримати удари долі.

Третій тип «СМн-РЗв-ЗБн»: потенціал самовизначення низький, реалізації – високий, збереження – низький. Такій людині в ситуації невизначеності складно утверджувати цілі, робити відповідальний вибір, гнучко перемикається в полі сенсів. Якщо ж самовизначитися вдалося, то в стабільних умовах плани зазвичай втілюються в життя й цілі досягаються. Натомість, ситуації протистояння, травматичні події значною мірою дезорганізують людину, а їх подолання видається досить проблематичним.

Четвертий тип «СМн-РЗв-ЗБв»: потенціал самовизначення низький, реалізації – високий, збереження – високий. Основна проблема для таких людей – визначитися з цілями, орієнтирами. Цілеспрямована діяльність, подолання, боротьба – це їхнє, тут вони почуваються як риба у воді, це для них і є життя, причому, зазвичай продуктивне.

П'ятий тип «СМв-РЗн-ЗБн»: потенціал самовизначення високий, реалізації – низький, збереження – низький. Людина за будь яких обставин знає чого хоче та ким вона є, гарно орієнтується в просторі реального та можливого. Коли ж потрібно наполегливо рухатися до мети, «система» дає збій, утім, як і в ситуаціях напруги та тиску.

Шостий тип «СМв-РЗв-ЗБн»: потенціал самовизначення високий, реалізації – високий, збереження – низький. Збереження себе як особистості, свого життєвого світу, своїх цінностей, цілей і планів в ситуаціях тиску, загрози – найслабша ланка на фоні гарної здатності таких людей до самовизначення та цілеспрямованої діяльності в стабільних умовах.

Сьомий тип «СМв-РЗн-ЗБв»: потенціал самовизначення високий, реалізації – низький, збереження – високий. Співвідноситься з людиною, що не втрачає орієнтири в ситуації невизначеності, проте, на шляху до досягнення цілей в сприятливих умовах є не надто цілеспрямованою та

наполегливою. Натомість, ситуації загрози та тиску мобілізують її потенціал і вона витримує деформуючі впливи або гнучко долає їх.

Восьмий тип «СМв-РЗв-ЗБв»: потенціал самовизначення високий, реалізації – високий, збереження – високий. Ситуації невизначеності, втрати сенсу для такої особистості не є травматичними, «вихід має бути!» – її гасло за будь яких незрозумілих обставин, утім, як і досягнення мети за будь якої «погоди»: безхмарної, штормового попередження, навіть і цунамі – її вистачить на все й на всіх.

Описуючи профілі, ми дещо відійшли від наукового стилю, оскільки, кожен із них асоціювався з тими чи іншими клієнтами, що зверталися по психологічну допомогу. Згадуючи консультативний досвід, не полишає думка про те, що особистісний потенціал категорія «жива» й інколи надто динамічна, що людина здатна конструювати, «приміряти» на себе й демонструвати іншим різні свої «портрети», почасти дивуючи та дивуючись. Упродовж однієї консультації можемо спостерігати особистісні метаморфози від «лялечки» до «імаго» – особистісний потенціал буквально проявляє себе тут і зараз як фотоплівка. Тому, як атрибутивну константну його ознаку ми розуміємо не окремий визначений профіль, а їх зміну та трансформацію. «Теза-антитеза-синтез» – майже брендова фраза П. Лушина [8], якою він часто характеризує особистісну динаміку, процес особистісних змінювань, ситуації посттравматичного зростання, влучно розкриває й нашу думку щодо «плинності» портретів особистісного потенціалу.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Особистісний потенціал розглядається як структурована цілісність, відображає особливості системної організації особистості та її складну архітектоніку, забезпечує психологічне благополуччя та ефективність діяльності в ситуаціях невизначеності, досягнення та тиску. Його компонентами є оптимізм, життєстійкість, резильєнтність, особистісна автономія, самоефективність, копінг-стратегії, толерантність до невизначеності, контроль за діяльністю, рефлексивність та інші. Результуючими змінними при оцінці особистісного потенціалу виступають факти біографії, результати виконання тестових задач, показники психологічного благополуччя, успішність в тих або інших сферах життєдіяльності. Структура особистого в потенціалу розглядається в складі трьох підструктур: потенціалу самовизначення, потенціалу реалізації, потенціалу збереження, що виконують відповідні специфічні регуляторні функції в ситуаціях невизначеності, досягнення, зовнішнього тиску або загрози. За допомогою теоретичного моделювання на основі трьох

визначених підструктур та дворівневої оцінки кожної з них (низька, висока) описано вісім типів або профілів особистісного потенціалу педагогічного працівника, що розкриваються в процесі професійного та особистісного розвитку, а також забезпечують його.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з емпіричним дослідженням особистісного потенціалу педагогічних працівників, співвіднесенням отриманих результатів з особливостями проектування та реалізації їх індивідуальних освітніх траєкторій.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] М. О. Желтова, «Психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутніх техніків-технологів харчової галузі», дис. канд. наук; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, Україна, 2019.
- [2] Верховна Рада України. (2019, Черв. 12). *Закон № 651-XIV «Про загальну середню освіту»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
- [3] Верховна Рада України. (2017, Верес. 05). *Закон № 2145-VIII «Про освіту»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- [4] Я. Є. Кальба, «Вчинковий потенціал особистості учня як предмет психологічного аналізу», *Психологія і суспільство*, № 2, с. 148–163, 2011.
- [5] *Концепція Нової української школи*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.
- [6] Д. А. Леонтьев и др., *Личностный потенциал: структура и диагностика*. Москва, Россия: Смысл, 2011.
- [7] Т. Ю. Ломакина, «Концептуальные основы формирования образовательной траектории в системе непрерывного образования», *Наука и профессиональное образование*, И. П. Смирнова, Е. В. Ткаченко, С. Н. Чистяковой, Ред. Москва: Экон-информ, 2013, с. 248–256.
- [8] П. В. Лушин, *Хаос и неопределенность: от страдания – к росту и развитию*. Киев, Украина: Астроя, 2017.
- [9] С. Д. Максименко, *Генеза здійснення особистості*. Київ, Україна: Видавництво ТОВ «КММ», 2006.
- [10] І. П. Маноха, «Психологія потенціалу індивідуального буття людини: онтологічно орієнтований підхід», автореф. дис. д-ра наук; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Київ, 2003.

- [11] В. Р. Міляєва, Н. К. Лебідь та Ю. В. Бреус, «Теоретичний аналіз поняття «потенціал особистості», *Проблеми сучасної психології*, вип. 20, с. 405-415, 2013.
- [12] І. В. Мурашко, «Розкриття поняття «особистісний потенціал» та його психологічної структури», *Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання*, т. 8, вип. 7, с. 196–205, 2010.
- [13] Е. П. Носова, «Психолого-педагогические условия выявления и поддержки индивидуальной образовательной траектории ученика», дис. канд. наук; Учр. Рос. акад. обр. «Психол. ин-т», Москва, Россия, 2009.
- [14] В. І. Подшивалкіна, «Соціальні умови та психологічні виміри тенденцій використання потенціалу особистості», *Психологія і суспільство*, № 4, с. 127–137, 2009.
- [15] М. А. Садова, «Психологічні складові потенціалу самореалізації особистості», *Вісник Одеського національного університету. Психологія*, т. 15, вип. 9, с. 102–109, 2010.
- [16] Т. М. Титаренко, «Особистісний потенціал як джерело життєвих домагань», *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, вип. 12(15), с. 49–59, 2005.
- [17] И. С. Якиманская, «Требования к учебным программам, ориентированным на личностное развитие школьников», *Вопросы психологии*, № 2, с. 64–78, 1994.
- [18] A. Bandura, *Self-efficacy. The exercise of control*. N.Y., USA: Freeman and Co., 1997.
- [19] E. L. Deci, *The psychology of self-determination*. Toronto, Canada: Lexington books, 1980.

A STRUCTURAL-FUNCTIONAL TYPOLOGY OF PERSONAL POTENTIAL OF EDUCATORS

Yana Sukhenko,

PhD, Assoc. Prof., Dept.

of Psychology and Personal Development,

Institute of Management and Psychology of

SIHE «University of Educational Management».

Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7440-2537>

sukhenko333@gmail.com

Abstract. The article deals with the problem of personal potential in the context of studying the approaches to designing and implementation of an

personal educational pathway of an educator. From the perspectives of the activity-semantic approach and existential psychology, the author considers the components, structure as well as the possibilities of psychodiagnostic, assessment and typology of personal potential as a potential for self-regulation. Personal potential is discussed as a structured integrity that reflects the distinctive features of the system organization and complex architectonics of the personality, promoting psychological well-being and efficiency in ambiguous and stressful situations.

Personal potential is made up of optimism, stress-resistance, resilience, personal autonomy, self-efficacy, coping strategies, tolerance to uncertainty, control over activity, reflexivity, etc. The variables in assessing the personal potential are the personal background, the results of the examination tests, indicators of psychological well-being, and efficiency in different activities.

Personal potential includes three substructures: self-determination potential, implementation potential and conservation potential, which perform specific regulatory functions in situations of uncertainty, achievement, external pressure or threat. The author describes eight types (profiles) of the educator's personal potential, using a three-substructure theoretical model and a two-level (low and high) substructure evaluation.

Key words: personal educational pathway; personal potential; ambiguity tolerance; resilience; personal autonomy; coping strategies, subjective happiness, life satisfaction.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ТИПОЛОГИЯ ЛИЧНОСТНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО РАБОТНИКА

Сухенко Яна Валерьевна,

кандидат психологических наук,
доцент кафедры психологии и личностного развития,
Учебно-научного института менеджмента и психологии
ГЗВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7440-2537>
suhenko333@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблемы личностного потенциала в контексте изучения подходов к проектированию и реализации индивидуальной образовательной траектории педагогических работников. С позиций деятельностно-смыслового подхода и экзистенциальной психологии рассмотрены компоненты,

структурная организация, возможности психодиагностического измерения, оценки и типологизации личностного потенциала как потенциала саморегуляции.

Установлено, что личностный потенциал рассматривается как структурированная целостность, отражает особенности системной организации личности и ее сложную архитектуру, обеспечивает психологическое благополучие и эффективность деятельности в ситуациях неопределенности, достижения и давления. Его компонентами являются оптимизм, жизнестойкость, резильентность, личностная автономия, самооффективность, копинг-стратегии, толерантность к неопределенности, контроль за деятельностью, рефлексивность и другие. Результирующими переменными при оценке личностного потенциала выступают факты биографии, результаты выполнения тестовых задач, показатели психологического благополучия, успешность в тех или иных сферах жизнедеятельности.

Установлено, что структура личного потенциала рассматривается в составе трех подструктур: потенциала самоопределения, потенциала реализации, потенциала сохранения, которые выполняют соответствующие специфические регуляторные функции в ситуациях неопределенности, достижения, внешнего давления или угрозы. С помощью теоретического моделирования на основе трех подструктур и двухуровневой оценки каждой из них (низкая, высокая) описано восемь типов или профилей личностного потенциала педагога.

Ключевые слова: индивидуальная образовательная траектория; личностный потенциал; толерантность к неопределенности; жизнестойкость; личностная автономия; копинг-стратегии, субъективное счастье, удовлетворенность жизнью.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] M. O. Zheltova, «Psykhologo-pedahohichni umovy rozvytku tvorchoho potentsialu maibutnikh tekhniv-tekhnolohiv kharchovoi haluzi», dys. kand. nauk; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, Ukraina, 2019.
- [2] Verkhovna Rada Ukrainy. (2019, Cherv. 12). Zakon № 651-XIV «Pro zahalnu seredniu osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
- [3] Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, Veres. 05). Zakon № 2145-VIII «Pro osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

- [4] Ya. Ye. Kalba, «Vchynkovyi potentsial osobystosti uchnia yak predmet psykholohichnoho analizu», *Psykholohiia i suspilstvo*, № 2, s. 148–163, 2011.
- [5] Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.
- [6] D. A. Leont'ev i dr., *Lichnostnyj potencial: struktura i diagnostika*. Moskva, Rossiya: Smysl, 2011.
- [7] T. YU. Lomakina, «Konceptual'nye osnovy formirovaniya obrazovatel'noj traektorii v sisteme nepreryvnogo obrazovaniya», *Nauka i professional'noe obrazovanie*, I. P. Smirnova, E. V. Tkachenko, S. N. CHistyakovej, Red. Moskva: Ekon-inform, 2013, s. 248–256.
- [8] P. V. Lushin, *Haos i neopredelennost': ot stradaniya – k rostu i razvitiyu*. Kiev, Ukraina: Astraya, 2017.
- [9] S. D. Maksymenko, *Heneza zdiisnennia osobystosti*. Kyiv, Ukraina: Vydavnytstvo TOV «KMM», 2006.
- [10] I. P. Manokha, «Psykholohiia potentsialu indyvidualnoho buttia liudyny: ontolohichno oriietovanyi pidkhid», avtoref. dys. d-ra nauk; Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, Kyiv, 2003.
- [11] V. R. Miliaieva, N. K. Lebid ta Yu. V. Breus, «Teoretychnyi analiz poniattia «potentsial osobystosti», *Problemy suchasnoi psykholohii*, vyp. 20, s. 405–415, 2013.
- [12] I. V. Murashko, «Rozkryttia poniattia «osobystisnyi potentsial» ta yoho psykholohichnoi struktury», *Aktualni problemy psykholohii. Psykholohichna teoriia i tekhnolohiia navchannia*, t. 8, vyp. 7, s. 196–205, 2010.
- [13] E. P. Nosova, «Psihologo-pedagogicheskie usloviya vyyavleniya i podderzhki individual'noj obrazovatel'noj traektorii uchenika», dis. kand. nauk; Uchr. Ros. akad. obr. «Psihol. in-t», Moskva, Rossiya, 2009.
- [14] V. I. Podshyvalkina, «Sotsialni umovy ta psykholohichni vymiry tendentsii vykorystannia potentsialu osobystosti», *Psykholohiia i suspilstvo*, № 4, s. 127–137, 2009.
- [15] M. A. Sadova, «Psykholohichni skladovi potentsialu samorealizatsii osobystosti», *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Psykholohiia*, t. 15, vyp. 9, s. 102–109, 2010.
- [16] T. M. Tytarenko, «Osobystisnyi potentsial yak dzhereło zhyttievych domahan», *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, vyp. 12(15), s. 49–59, 2005.
- [17] I. S. YAKimanskaya, «Trebovaniya k uchebnym programam, oriietirovannym na lichnostnoe razvitie shkol'nikov», *Voprosy psihologii*, № 2, s. 64–78, 1994.
- [18] A. Bandura, *Self-efficacy. The exercise of control*. N.Y., USA: Freeman and Co., 1997.
- [19] E. L. Deci, *The psychology of self-determination*. Toronto, Canada: Lexington books, 1980.